

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ 1

Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους

Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Ιστορίας Δυτικής Μακεδονίας
Γρεβενά 2-5 Οκτωβρίου 2014

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ-ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Χαρίτων Καρανάσιος, Κώστας Ντίνας, Δημήτρης Μυλωνάς

ΓΡΕΒΕΝΑ 2016

Η *Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών (Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.)*, ιδρυμένη τον Δεκέμβριο του 2012 από πανεπιστημιακούς καθηγητές, ερευνητές, διδάκτορες, μελετητές της ιστορίας και του πολιτισμού, έχει ως σκοπό την προώθηση της έρευνας για την τοπική ιστορία μιας Περιφέρειας της Ελλάδος η οποία έχει να επιδείξει από την Αρχαιότητα λαμπρή ιστορία. Η σημερινή Δυτική Μακεδονία αποτελεί την κοιτίδα των αρχαίων Μακεδόνων, οι οποίοι εποίκισαν τις περιοχές Τυμφαία, Ορεστίς, Ελιμειώτις, Εορδαία, Λυγκήστις (σημερινή Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, παλαιότερα νομοί Γρεβενών, Καστοριάς, Φλωρίνης και Κοζάνης), ενώ η περιοχή ονομάστηκε *Ανω Μακεδονία* (ορεινή). Η περιοχή γνώρισε κατά τη διάρκεια των αιώνων από την Ελληνιστική εποχή και εξής διάφορους εποίκιστες και κατακτητές, ενώ συμμετείχε στην κοινή μοίρα του Ελληνισμού κατά τη Ρωμαιοκρατία, τη βυζαντινή εποχή, την Τουρκοκρατία, τους δύο παγκοσμίους πολέμους, αλλά και κατά τη σύγχρονη εποχή.

Στόχος της Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. είναι η σοβαρή επιστημονική μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού της Δυτικής Μακεδονίας, όσον αφορά την ιστορική γεωγραφία, την κοινωνία και οικονομία, την πολιτιστική ταυτότητα, αφενός σε συλλογικό επίπεδο αλλά και ως προς την προσωπογραφία. Ιδιαίτερο είναι, επίσης, το ενδιαφέρον τόσο για τη μικροϊστορία, όσο και για τη μελέτη των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων της Δυτ. Μακεδονίας με τις όμορες περιοχές αλλά και στο ευρύτερο πλαίσιο του ιστορικού γίνεσθαι στην Κεντρ. και ΝΑ Ευρώπη.

Η Ε.ΔΥΜ.ΜΕ. φιλοδοξεί να αποτελέσει το επιστημονικό βήμα για όλους τους επιστήμονες της ιστορικής έρευνας, που ασχολούνται με νέες πρωτότυπες επιστημονικές εργασίες, ώστε να προωθηθεί η τοπική ιστορία της Δυτ. Μακεδονίας, η οποία βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο, καθώς αρκετές πτυχές της ιστορίας παραμένουν ακόμη ανεξερευνήτες, ενώ πλήθος χειρογράφων, εντύπων και γενικώς πηγών, δεν έχουν μελετηθεί ακόμη. Ιδιαίτερη θα είναι η προσπάθεια για μετάβαση από τη γεγονοτολογία στη συνθετική ερμηνεία του ιστορικού γίνεσθαι καθώς και η ένταξη του ειδικού και ιδιαίτερου της τοπικής ιστορίας στο γενικό πλαίσιο της ελληνικής, βαλκανικής και ευρωπαϊκής ιστορίας.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ /
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

«Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους»

Γρεβενά, 2-5 Οκτωβρίου 2014
Αίθουσα «Πέτρος Σούλης», Π.Ε. Γρεβενών

Οργανωτική Επιτροπή

Κώστας Ντίνας, *πρόεδρος*
Δημήτρης Μυλωνάς, *γραμματέας*
Βασιλική Διάφα-Καμπουρίδου
Χαρίτων Καρανάσιος

Πέμπτη 2 Οκτωβρίου

ΙΣΤΟΡΙΚΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ – ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ

Προεδρείο: Αγγελική Δεληκάρη – Γεώργιος Τσότσος

- 09.00-09.15 Γεώργιος Τσότσος – Ιφιγένεια Βαμβακίδου, *Η καταφυγή στα ορεινά της Δυτικής Μακεδονίας 15ος-17ος αιώνας: Γεωγραφική επισκόπηση*
- 09.15-09.30: Φάνης Δασούλας, *Κοινωνίες Βλάχων στον δυτικομακεδονικό χώρο: Δομικές συνάψεις και αποκλίσεις στη διάρκεια του χρόνου*
- 09.30-09.45: Αγγελική Δεληκάρη, *Σλαβικά κατάλοιπα στην περιοχή Γρεβενών*

- 09.45-10.00: Κωνσταντίνα Ντάσιου, *Σημαντικές μεταβολές στις εποχικές μετακινήσεις των ποιμενικών οικογενειών της Βόρειας Πίνδου: η περίπτωση του οικισμού Περιβόλι της επαρχίας Γρεβενών (19ος – μέσα 20ου αιώνα)*
- 10.00-10.15: Δημήτρης Λαμπράκης, *Η Κοζάνη μέσα από τα οθωμανικά κατάστιχα κεφαλικού φόρου (1650-1830)*
- 10.15-10.30: Πάνος Τσολάκης, *Η οθωμανική επιτηρίδα του 1892 για την Καστοριά*
- 10.30-10.45: Συζήτηση
- 10.45-11.00: Διάλειμμα

ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ – ΔΙΑΣΠΟΡΑ, 15ος – ΑΡΧ. 20ου ΑΙ.

Προεδρείο: Γεώργιος Π. Νάκος – Γεώργιος Σαλακίδης

- 11.00-11.15: Βασιλική Διάφα-Καμπουρίδου, *Οικονομικές σχέσεις της μονής Ζάμπορδας με το χωριό Λουζιανή Κοζάνης. Οι νομικές προεκτάσεις*
- 11.15-11.30: Γεώργιος Αλευράς, *Οι εμποροπανηγυρεις της Μακεδονίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Τα πανηγύρια του Μαυρονόρους και της Σαμαρίνας Γρεβενών*
- 11.30-11.45: Γεώργιος Π. Νάκος, *Οι λόγοι διαζυγίου στα Γρεβενά τον 19ο αιώνα*
- 11.45-12.00: Γεώργιος Κλοκίδης, *Η κοινωνική, εκπαιδευτική, πολιτιστική και οικονομική δραστηριότητα του νομού Γρεβενών κατά την όψιμη τουρκοκρατία (18ος – αρχές του 20ου αιώνα)*
- 12.00-12.15: Γεώργιος Σαλακίδης, *Μια οθωμανική πόλη των Βαλκανίων: Τα Σέρβια στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα*
- 12.15-12.30: Αντώνης Πάρδος, *Η Λειψία των Καστοριανών. Ο Γεώργιος Θεοχάρης και η γενιά των Παπαναούμ, στυλοβάτες της ελληνικής παροικίας και πρόξενοι της Ελλάδας*
- 12.30-12.45: Βασίλης Σιακωτός, *Καστοριανοί έμποροι και Βενετία*
- 12.45-13.00: Θεοδώρα Μήλιου, *Η ελληνική παρουσία στη Τρανσυλβανία και στο Βανάτο. Η περίπτωση των Δυτικομακεδόνων στην πόλη Timișoara της Ρουμανίας*

13.00-13.30: Συζήτηση

18.00: ΕΠΙΣΗΜΗ ΕΝΑΡΞΗ

Χαιρετισμοί: – Κώστας Ντίνας, πρόεδρος Ε.ΔΥΜ.ΜΕ
– Ευλογία μητροπολίτη Καστορίας Σεραφεΐμ, τοποτηρητή Ι. Μητρ. Γρεβενών

- Ευάγγ. Σημανδράκος, αντιπεριφερειάρχης Γρεβενών
 – Γεώργιος Δασταμάνης, δήμαρχος Γρεβενών
 – Γεώργιος Τζούλης, πρόεδρος Ομοσπονδίας
 Δυτικομακεδονικών Σωματείων Θεσσαλονίκης
- 19.00-19.30: Χορωδία Εκπαιδευτικών *Λίγεια* με παραδοσιακά γρεβενιώτικα τραγούδια
- 19.30-20.30: ΕΚΘΕΣΗ ΑΠΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
 Οργάνωση: Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο ΜΙΕΤ
 Επιμέλεια: Αγαμέμνων Τσελίκας – Χριστίνα Κόσσυβα
 ΕΚΘΕΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΓΡΕΒΕΝΑ
 Βαγγέλης Νικόπουλος, *Οι φωτογράφοι των Γρεβενών και η φωτογραφική τους πορεία*
- 20.30: Επιμέλεια-παρουσίαση Έκθεσης: Βαγγέλης Νικόπουλος
 ΔΕΞΙΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΟΥΣ
 Γιώργος Κωνσταντινίδης, *Τα μανιτάρια των Γρεβενών*

Παρασκευή 3 Οκτωβρίου

ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΙ, 16ος-18ος ΑΙ.

Προεδρείο: Κων. Θ. Πέτσιος – Χαρίτων Καρανάσιος

- 09.00-09.15: Χαρίτων Καρανάσιος, *Από το σχολείο της Ζάβορδας (1540) ως την Ελληνική Σχολή Κοζάνης (1813): Η παιδεία ως παράγωγο και παραγωγός συλλογικής αυτοσυνείδησης, λόγου και ήθους στη Δυτική Μακεδονία*
- 09.15-09.30: Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ο Μεθόδιος Ανθρακίτης και οι περιπέτειες του πρώιμου νεοελληνικού Διαφωτισμού σε Καστοριά, Σιάτιστα και Γιάννενα*
- 09.30-09.45: Ηλίας Τεμπέλης – Όλγα Θεοδώρου, *“Ως δει του Θεού και των ορθώς φρονούντων διδασκάλων”:* Η προσωπικότητα και το έργο του καστοριανού λογίου Σεβαστού Λεοντιάδη
- 09.45-10.00: Ηλίας Τεμπέλης, *Ο καρδινάλιος της Καθολικής Εκκλησίας και επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης Μελέτιος Κατακάλου*
- 10.00-10.15: Κώστας Τσιώλης, *Κύριλλος ο εκ Φουρνά των Αγράφων, διδάσκαλος στη Σχολή της Κοζάνης, ο και κοινός του Αγίου Όρους πνευματικός*
- 10.15-10.30: Αναστάσιος Παπάς, *Μιχαήλ Παπαγεωργίου ο Σιατιστεύς: Ο λόγιος δάσκαλος του 18ου αιώνα και το συγγραφικό του έργο*
- 10.30-10.45: Συζήτηση
- 10.45-11.00: Διάλειμμα

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ-ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ-ΕΝΤΥΠΙΑ

Προεδρεία: Αγαμέμνων Τσελίκας – Συμεών Πασχαλίδης

- 11.00-11.15: Αγαμέμνων Τσελίκας, *Συλλογές χειρογράφων στη Δυτική Μακεδονία*
 11.15-11.30: Μαρία Πολίτη, *Η συλλογή των χειρογράφων της Μονής Ζάβορδας*
 11.30-11.45: Συμεών Πασχαλίδης, *Θεσσαλονίκη και Γρεβενά: Αναδιφώντας τον Βίο του οσίου Νικάνορα και τη Βιβλιοθήκη της Μονής του*
 11.45-12.00: Δημήτρης Σκρέκας, *Βυζαντινά χειρόγραφα προερχόμενα από τα Γρεβενά*
 12.00-12.15: Γιώργος Μύαρης, *Τα χειρόγραφα του επισκόπου Θεοφίλου του Βερροιαίου στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης*
 12.15-12.30: Άννα Καλώτα, *Ο πρώτος Κατάλογος της Βιβλιοθήκης Κοζάνης του 1873*
 12.30-12.45: Ζήσης Μελισσάκης, *Έντυπα από την Καστοριά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.*
 12.45-13.00: Γεώργιος Ζάχος, *Η οργάνωση των σύγχρονων περιφερειακών Βιβλιοθηκών μέσα από το παράδειγμα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης*
 13.00-13.30: Συζήτηση

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ – ΙΑΤΡΟΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

Προεδρεία: Φλορίν Μαρινέσκου – Γιάννης Πλεμμένος

- 17.00-17.15: Φλορίν Μαρινέσκου, *Ο Αθανάσιος Χριστόπουλος στη Βλαχία*
 17.15-17.30: Γιάννης Πλεμμένος, *Οι μελοποιήσεις των ποιητικών έργων του Αθανασίου Χριστόπουλου κατά τον 19ο αιώνα*
 17.30-17.45: Σταυρούλα Λοφίτη, *Ζητήματα διακειμενικότητας στο ποιητικό έργο του Γεωργίου Σακελλάριου*
 17.45-18.00: Βασιλική Νοτοπούλου, *Ανέκδοτη επιστολή προς τον Κοζανίτη ιατροφιλόσοφο Μιχαήλ Περδικάρη*
 18.00-18.15: Ίλια Χατζηπαναγιώτη, *Εκδοτικά και ειδολογικά ζητήματα στις ταξιδιωτικές σημειώσεις (1828) του Γεωργίου Λασσάνη*
 18.15-18.30: Αγνή Παπακώστα, *Η «Αγάπη στον Αλιάκμονα» του Κων. Τσιτσελίκη ως αντιπροσωπευτικό δείγμα της μετάβασης από την ηθογραφική διάσταση στην ψυχογραφική διεξόδουση και εσωτερικότητα*
 18.30-18.45: Συζήτηση
 18.45-19.00: Διάλειμμα

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, 19^{ος}-20^{ος} ΑΙ.

Προεδρείο: Γιάννης Μπέτσας – Μάρθα Ματσαρίδου

- 19.00-19.15: Νικόλαος Σιώκης, *Άγνωστα στοιχεία για την εκπαιδευτική κίνηση στην εκκλησιαστική περιφέρεια Καστοριάς κατά την περίοδο 1873-1884*
- 19.15-19.30: Μαρία Μαλούτα, *Η οργάνωση και λειτουργία των σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης περιφέρειας Κοζάνης κατά την περίοδο 1917-1923 βάσει αξιολογικών Εκθέσεων*
- 19.30-19.45: Γιάννης Μπουνόβας, *Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση στον νομό Κοζάνης το 1924 μέσα από τις εκθέσεις «περί της καταστάσεως των δημοτικών σχολείων» των επιθεωρητών δημοτικής εκπαίδευσης*
- 19.45-20.00: Γιάννης Μπέτσας – Μανόλης Μυλωνάς, *Η απήχηση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στους εκπαιδευτικούς της Δυτικής Μακεδονίας κατά τον Μεσοπόλεμο*
- 20.00-20.15: Μάρθα Ματσαρίδου, *Η εκπαίδευση στην περίοδο του Εμφυλίου: Η σχολική χρονιά 1947-1948 μέσα από το αρχείο του Γυμνασίου Γρεβενών*
- 20.15-20.30: Συζήτηση

Σάββατο 4 Οκτωβρίου

19ος-20ος ΑΙ. ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Προεδρείο: Κώστας Σπανός – Απόστολος Παπαδημητρίου

- 09.00-09.15: Βασίλης Κ. Σπανός, *Οι Δυτικομακεδονικοί οικισμοί στην Πρόθεση 401 του Μεγάλου Μετεώρου (1520-1540)*
- 09.15-09.30: Κώστας Σπανός, *Τρεις αγωνιστές του 1821 από τα Γρεβενά: Νικ. Ι. Ζιάκας, Γεώργιος Αντωνίου Δράμαλης και Γεώργιος Παναγιώτου*
- 09.30-09.45: Γιώργος Σαββανάκης, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο χωριό Αβδέλλα Γρεβενών (από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο)*
- 09.45-10.00: Απόστολος Παπαδημητρίου, *Τα Γρεβενά από το κίνημα των Νεοτούρκων ως την απελευθέρωση*
- 10.00-10.15: Αλέξανδρος Μπακαΐμης, *Οι Φιλεκπαιδευτικές Αδελφότητες των Δυτικομακεδόνων στην Κωνσταντινούπολη*
- 10.15-10.30: Αθανάσιος Αθανασιάδης, *Η παρουσία οικογενειών της Δυτικής Μακεδονίας στο Σεμλίνο (Σερβία) κατά τον 18ο και 19ο αιώνα*

10.30-10.45: Γιώργος Καραμπελιάς, *Η δυτικομακεδονική ομάδα περί τον Ρήγα και η επιγενέστερη εξέλιξή της*

10.45-11.15: Συζήτηση

11.15-11.30: Διάλειμμα

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Προεδρείο: Ελισάβετ Κοντογιώργη – Γιάννης Γκλαβίνας

11.30-11.45: Αικατερίνη Μπρέγιαννη, *Ρύθμιση της τοπικής οικονομίας μέσω των διεθνών οργανισμών. Το παράδειγμα της αγροτικής αποκατάστασης των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία τη δεκαετία του 1920 και η Κοινωνία των Εθνών*

11.45-12.00: Ελισάβετ Κοντογιώργη, *Κοινωνία των Εθνών, κρατική πολιτική και αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία: 1922-1932*

12.00-12.15: Ραϋμόνδος Αλβανός – Βασίλης Κωστόπουλος, *Πολιτικό σύστημα και έργα υποδομής: Πρακτικές εκσυγχρονισμού και κρατικές στρατηγικές κατά τον Μεσοπόλεμο στην επαρχία Καστοριάς*

12.15-12.30: Γιάννης Γκλαβίνας, *Απαλλοτριώσεις αγροκτημάτων στην περιοχή Κοζάνης και Γρεβενών κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1923-1940)*

12.30-12.45: Αντώνης Ν. Παπαβασιλείου, *«Φίλτατε κ. Γεώργιε Μπούσιε...». Από το αρχείο του Γεωργίου Μπούσιου της Βιβλιοθήκης Γρεβενών*

12.45-13.00: Ελένη Μαργαρίτη, *Ο βομβαρδισμός της Κοζάνης από τους Γερμανούς στις 10 Απριλίου 1941 βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης*

13.00-13.15: Θανάσης Καλλιανιώτης, *Η προπαγάνδα του ΕΑΜ στον νομό Κοζάνης: 1941-1946*

13.15-13.30: Γιάννης Κορκάς, *Εμπειρίες από την προεκλογική εκστρατεία του 1963 σε Κοζάνη και Γρεβενά*

13.30-14.00: Συζήτηση

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ

Προεδρείο: Παναγιώτης Καμηλάκης – Θωμάς Σαββίδης

17.00-17.15: Χαρίλαος Γκούτος, *Οι σχέσεις των καζάδων Κόνιτσας και Γρεβενών κατά την Τουρκοκρατία*

- 17.15-17.30: Παναγιώτης Καμηλάκης, *Η ζωοκλοπή στην περιοχή Γρεβενών, 19ος-20ός αιώνας*
- 17.30-17.45: Ευάγγελος Καραμανές, *Εθιμολογία των αγροτοκτηνοτροφικών πληθυσμών των Γρεβενών*
- 17.45-18.00: Ζωή Μάργαρη, *Εθιμικά χορευτικά δρώμενα της Δεσκάτης Γρεβενών: η Ανδρομάνα*
- 18.00-18.15: Αθηνά Κατσανεβάκη, *Η φωνητική μουσική στη Δυτική Μακεδονία και τα «κρυμμένα» ιστορικά της μηνύματα*
- 18.15-18.30: Θωμάς Σαββίδης, *Δυτικομακεδονική διατροφή*
- 18.30-18.45: Συζήτηση
- 18.45-19.00: Διάλειμμα

ΠΡΟΒΟΛΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Προεδρείο: Χριστίνα Ζιώτα – Αρετή Χονδρογιάννη

- 19.00-19.15: Αρετή Χονδρογιάννη, *Η αρχαιολογική έρευνα στην κοιλάδα του μέσου ρου του Αλιάκμονα. Προοπτικές πολιτισμικής διαχείρισης*
- 19.15-19.30: Χριστίνα Ζιώτα, *Οι αρχαιότητες των Γρεβενών και η δυναμική συμβολή τους σε μια έξυπνη και βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής*
- 19.30-19.45: Μαρία Βατάλη, *Τα παλαιοντολογικά ευρήματα της Μηλιάς Γρεβενών: ένα σύγχρονο γνωσιακό ερέθισμα*
- 19.45-20.00: Ζωή Λόλα, *Ο ναός του Αγ. Δημητρίου στο Πρόσβορρο Γρεβενών: Ένα άγνωστο μνημείο*
- 20.00-20.15: Ναυσικά Εξηνταβελόνη – Αθανάσιος Μπαλασάς, *Αρχιτεκτονική των ωμοπλινθόκτιστων κατασκευών. Η περίπτωση των Κορεστίων της Δυτικής Μακεδονίας*
- 20.15-20.30: Συζήτηση

Κυριακή 5 Οκτωβρίου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Προεδρείο: Μαρίζα Τσιάπαλη – Δημήτρης Μυλωνάς

- 10.30-10.45: Αθανάσιος Παπαδημητρίου, *Τουρισμός: Εικόνα και περιεχόμενο στο νέο αναπτυξιακό μοντέλο*
- 10.45-11.00: Καλλιόπη Μπόντα-Ντουμανάκη – Ευθύμιος Μπατιάνης, *Η συμβολή της αμπελοκαλλιέργειας στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της Δυτικής Μακεδονίας. Το παράδειγμα της Σιάτιστας και της Εράτυρας*

- 11.00-11.15: Χρυσούλα Βοσκοπούλου, *Βιομηχανική κληρονομιά στη Δυτική Μακεδονία*
- 11.15-11.30: Μαρίζα Τσιάπαλη, *Ανάδειξη και προστασία μνημείων των νομών Γρεβενών και Κοζάνης*
- 11.30-11.45: Κώστας Καραμάρκος, *Η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της 5ης Προγραμματικής Περιόδου. – Η ευρωπαϊκή διάσταση*
- 11.45-12.00: Δημήτρης Μυλωνάς, *Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη στη Δυτική Μακεδονία*
- 12.00-12.30: Συζήτηση
- 12.30-13.00: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Κώστας Ντίνας

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ

1. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ Αθανάσιος, *δρ. σλαβικής ιστορίας ΑΠΘ*
2. ΑΛΒΑΝΟΣ Ραϋμόνδος, *επιστ. συνεργάτης ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας*
3. ΑΛΕΥΡΑΣ Γεώργιος, *υποψ. δρ. νεότερης ιστορίας Πανεπ. Ιωαννίνων*
4. ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ Ιφιγένεια, *αν. καθηγ. Παιδαγωγικού Τμ. Νηπιαγωγών Πανεπ. Δυτ. Μακεδονίας*
5. ΒΑΤΑΛΗ Μαρία, *φιλόλογος, MSc επιστημών αγωγής*
6. ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΟΥ Χρυσούλα, *δρ. αρχιτεκτονικής, προϊστάμενη Δ/σης Ανάπτυξης ΠΕ Φλώρινας, διδάσκουσα στο ΤΕΕΤ, Πανεπ. Δυτ. Μακεδονίας*
7. ΓΚΛΑΒΙΝΑΣ Γιάννης, *δρ. νεότερης ιστορίας Φιλοσοφικής Σχ. ΑΠΘ*
8. ΓΚΟΥΤΟΣ Χαρίλαος, *νομικός, διδάσκων Παντείου Πανεπιστημίου*
9. ΔΑΣΟΥΛΑΣ Φάνης, *δρ. και μέλος ΕΕΔΙΠ Τμ. Ιστορίας-Αρχαιολογίας Πανεπ. Ιωαννίνων*
10. ΔΕΛΗΚΑΡΗ Αγγελική, *λέκτορας Τμ. Ιστορίας-Αρχαιολογίας ΑΠΘ*
11. ΔΙΑΦΑ-ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΟΥ Βασιλική, *δρ. ιστορίας του δικαίου Νομικής Σχολής ΑΠΘ*
12. ΕΞΗΝΤΑΒΕΛΟΝΗ Ναυσικά, *αρχιτέκτων μηχανικός ΑΠΘ, γραφίστρια*
13. ΖΑΧΟΣ Γεώργιος, *δ/ντής Κεντρικής Βιβλιοθήκης Πανεπ. Ιωαννίνων, πρόεδρος Γενικού Συμβουλίου Βιβλιοθηκών ΥπΕΠΘ, τ. δ/ντής ΕΒΕ*
14. ΖΙΩΤΑ Χριστίνα, *προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Φλώρινας*
15. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Όλγα, *φιλόλογος, ΜΑ φιλοσοφίας*
16. ΚΑΛΛΙΑΝΙΩΤΗΣ Θανάσης, *δρ. νεότερης ιστορίας Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ*
17. ΚΑΛΩΤΑ Άννα, *αρχιαιονόμος-βιβλιοθηκονόμος, ΜΑ επιστημών πληροφορίας / διοίκηση και οργάνωση βιβλιοθηκών*
18. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ Παναγιώτης, *ομ. δ/ντής ερευνών Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*
19. ΚΑΡΑΜΑΝΕΣ Ευάγγελος, *δ/ντής Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*
20. ΚΑΡΑΜΑΡΚΟΣ Κώστας, *σύμβουλος Περιφερειακής Ανάπτυξης*
21. ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ Γιώργος, *ιστορικός, εκδότης περιοδικού «Άρδην»*
22. ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΣ Χαρίτων, *δ/ντής ερευνών Κέντρου Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών*

23. ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΚΗ Αθηνά, *δρ. ιστορικής εθνομουσικολογίας, ειδικό εκπαιδ. προσωπικό Τμ. Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης Πανεπ. Μακεδονίας*
24. ΚΛΟΚΙΔΗΣ Γεώργιος, *υποψ. δρ. Τμ. Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών Πανεπ. Μακεδονία*
25. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗ Ελισάβετ, *δ/τρια ερευνών Κέντρου Ερέυνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών*
26. ΚΟΡΚΑΣ Γιάννης, *συγγραφέας*
27. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Γιώργος, *πρόεδρος του συλλόγου «Μανιταρόφιλοι Ελλάδας»*
28. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης, *αρχιτέκτονας μηχανικός ΑΠΘ*
29. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ Δημήτρης, *υποψ. δρ. οθωμανικής ιστορίας Πανεπ. Μπέρμπιγχαμ*
30. ΛΟΛΑ Ζωή, *αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Γρεβενών*
31. ΛΟΦΙΤΗ Σταυρούλα, *υποψ. δρ. νεοελλ. φιλολογίας Πανεπ. Κύπρου*
32. ΜΑΛΟΥΤΑ Μαρία, *δρ. Τομέα Ιστορίας και Παιδαγωγικής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ*
33. ΜΑΡΓΑΡΗ, Ζωή Ν., *εντεταλμένη ερευνήτρια Κέντρου Ερέυνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*
34. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ Ελένη, *βιβλιοθηκονόμος Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης*
35. ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ Φλορίν, *επιστ. συνεργάτης Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών*
36. ΜΑΤΣΑΡΙΔΟΥ Μάρθα, *προϊσταμένη Αρχείων Ν. Γρεβενών / Γενικά Αρχεία του Κράτους*
37. ΜΕΛΙΣΣΑΚΗΣ Ζήσης, *κύριος ερευνητής Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών*
38. ΜΗΛΙΟΥ Θεοδώρα, *φιλόλογος, υποψ. δρ. Πανεπ. Μακεδονία*
39. ΜΠΑΚΑΪΜΗΣ Αλέξανδρος, *συγγραφέας*
40. ΜΠΑΛΑΣΑΣ Αθανάσιος, *αρχιτέκτων μηχανικός ΑΠΘ, πολιτικός μηχανικός, ΜΑ περιβαλλοντικού σχεδιασμού έργων υποδομής ΕΑΠ*
41. ΜΠΑΤΙΑΝΗΣ Ευθύμιος, *γεωπόνος-οινολόγος MSc, Τμήμα Φυτικής και Ζωϊκής Παραγωγής, Δ/ση Αγροτικής Οικονομίας, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας*
42. ΜΠΕΤΣΑΣ Γιάννης, *επίκ. καθηγ. Παιδαγωγικού Τμ. Νηπιαγωγών Πανεπ. Δυτ. Μακεδονίας*
43. ΜΠΟΝΤΑ-ΝΤΟΥΜΑΝΑΚΗ Καλλιόπη, *εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
44. ΜΠΟΥΝΟΒΑΣ Γιάννης, *δρ. παιδαγωγικών Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων*

45. ΜΠΙΡΕΓΙΑΝΝΗ Αικατερίνη, *κύρια ερευνήτρια Κέντρου Ερέυνης Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών*
46. ΜΥΑΡΗΣ Γιώργος, *υποψ. δρ. φιλοσοφίας*
47. ΜΥΛΩΝΑΣ Δημήτρης, *δρ. κλασικής αρχαιολογίας*
48. ΜΥΛΩΝΑΣ Μανόλης, *ΜΑ παιδαγωγικών*
49. ΝΑΚΟΣ Γεώργιος, *ομ. καθηγ. Νομικής Σχολής ΑΠΘ*
50. ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, *συγγραφέας*
51. ΝΤΙΝΑΣ Κώστας, *καθηγ. γλωσσολογίας και αντιπρύτανης Πανεπ. Δυτ. Μακεδονίας*
52. ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΥ Βασιλική, *βιολόγος, δρ. νεότερης ιστορίας Πανεπ. Ιωαννίνων*
53. ΝΤΑΣΙΟΥ Κωνσταντίνα, *δρ. Τμ. Πολιτικών Μηχανικών ΑΠΘ*
54. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Αντώνης, *ΜΑ πολιτικών επιστημών Πανεπ. Μπρίστολ Αγγλίας, συνεργάτης εφημ. «Χρονικά Δυτικής Μακεδονίας»*
55. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Αγνή, *δρ. νεοελληνικής φιλολογίας ΑΠΘ*
56. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Αθανάσιος, *ΜSc διοίκησης τουριστικών επιχειρήσεων ΕΑΠ*
57. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Απόστολος, *συγγραφέας*
58. ΠΑΠΑΣ Αναστάσιος, *δάσκαλος-θεολόγος, μεταπτ. φοιτητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ*
59. ΠΑΡΔΟΣ Αντώνης, *ερευνητής Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών ΕΙΕ*
60. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ Συμεών, *αν. καθηγ. Τμ. Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας ΑΠΘ*
61. ΠΕΤΣΙΟΣ Κώστας Θ., *καθηγ. φιλοσοφίας Πανεπ. Ιωαννίνων*
62. ΠΛΕΜΜΕΝΟΣ Γιάννης, *ερευνητής Κέντρου Ερέυνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*
63. ΠΟΛΙΤΗ Μαρία, *δρ. νεοελληνικής φιλολογίας ΑΠΘ*
64. ΣΑΒΒΑΝΑΚΗΣ Γιώργος, *ΜΑ ιστορικών-αρχαιολογικών-ανθρωπολογικών σπουδών, ΙΑΚΑ, Πανεπ. Θεσσαλίας*
65. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Θωμάς, *αν. καθηγ. Τμ. Βιολογίας ΑΠΘ*
66. ΣΑΛΑΚΙΔΗΣ Γεώργιος, *επικ. καθηγ. τουρκικής γλώσσας και φιλολογίας ΔΠΘ*
67. ΣΙΑΚΩΤΟΣ Βασίλης, *υποψ. δρ. νεότερης ιστορίας*
68. ΣΙΩΚΗΣ Νικόλαος, *δρ. ιστορίας Ελληνισμού της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ*
69. ΣΚΡΕΚΑΣ Δημήτρης, *δρ. βυζαντινής φιλολογίας Πανεπ. Οξφόρδης*
70. ΣΠΑΝΟΣ Βασίλης, *ΜΑ βυζαντινής ιστορίας, δρ. νεότερης ιστορίας, δ/ντής «Θεσσαλικού Ημερολογίου»*
71. ΣΠΑΝΟΣ Κώστας, *εκδότης «Θεσσαλικού Ημερολογίου»*
72. ΤΕΜΠΕΛΗΣ Ηλίας, *αν. καθηγ. φιλοσοφίας Σχολής Ναυτικών Δοκίμων*

73. ΤΣΕΛΙΚΑΣ Αγαμέμνων, *δ/ντής Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου ΜΙΕΤ*
74. ΤΣΙΑΠΑΛΗ Μαρίζα, *προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων περιφέρειας Θεσσαλονίκης*
75. ΤΣΙΩΛΗΣ Κώστας, *πρόεδρος συλλόγου «Αναστάσιος Γόρδιος» Βραγνανιωτών Ευρυτανίας*
76. ΤΣΟΛΑΚΗΣ Πάνος, *αν. καθηγ. Τμ. Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ*
77. ΤΣΟΤΣΟΣ Γεώργιος, *δρ. πολεοδομίας ΑΠΘ, σχολικός σύμβουλος Δευτεροβάθμιας εκπ/σης*
78. ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΗ-SANGMEISTER Έλια, *αν. καθηγ. νεοελληνικής φιλολογίας Πανεπ. Κύπρου*
79. ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ-ΜΕΤΟΚΗ Αρετή, *προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Κοζάνης*

*Η παρουσία οικογενειών της Δυτικής Μακεδονίας
στο Σεμλίνο (Σερβία) κατά τον 18ο και 19ο αιώνα*

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ο παροικιακός Ελληνισμός αποτελεί πάγια εστία ενδιαφέροντος τόσο στην ελληνική όσο και στη ευρωπαϊκή σύγχρονη και νεότερη ιστοριογραφία. Η εμβληματική και παραδοσιακή παρουσία των υπόδουλων Ελλήνων που μετανάστευαν και μεγαλουργούσαν στην Ευρώπη στη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συνιστά μόνιμο ερευνητικό κίνητρο για τους νεότερους επιστήμονες, ιδιαίτερα δε για αυτούς που διερευνούν φαινόμενα της σύγχρονης βαλκανικής εθνοθησκευτικής ιστοριογραφίας. Μελετώντας τα κείμενα της εποχής, φαίνεται ότι τα μηνύματα των κοινοτήτων αυτών, οι πολιτιστικές τους μεταφορές, οι εφευρετικοί τρόποι άσκησης της εκπαιδευτικής τους πολιτικής αλλά και η αφήγηση της βαθιάς τους θρησκευτικότητας ή, ακόμη, η δράση διαπρεπών διδασκάλων παιδαγωγών και λογίων, εξακολουθούν και σήμερα να κομίζουν διαχρονικές αξίες του Ελληνισμού, ικανές να νοηματοδοτήσουν ή να «προβληματίσουν» την καθημερινότητα του Νεοέλληνα.

Από τον 16ο αι. οι Έλληνες Οθωμανοί υπήκοοι, αναζητώντας εμπορικούς δρόμους για να μεταφέρουν τα εμπορεύματά τους στην Κεντρ. Ευρώπη, επιλέγουν τη μετανάστευση σε ξενικά μέρη, τα οποία ωστόσο λειτουργούσαν προσοδοφόρα στην οικονομική ανάπτυξη των μικρών τους επιχειρήσεων.¹ Η επιλογή αυτών των εμπορικών νησίδων κίνησε το ενδιαφέρον των δραστήριων βλάχικων πληθυσμών της Μακεδονίας, που αναζήτησαν στις

---

1. Για το ζήτημα των ελληνικών μεταναστεύσεων στη Βοϊβοντίνα βλ. Ι. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, [ΙΜΧΑ], Θεσσαλονίκη 1988, σ. 30-38. Γενικότερα για τις μεταναστεύσεις στη Βοϊβοντίνα βλ. τον συλλογικό τόμο Η. Đura (επιμ.), *Srednjo-vekovna naselja na tlu Vojvodine: istorijski događaji i procesi*, [Istorijski arhiv «Srem», Novi Sad, Filozofski fakultet], Sremska Mitrovica 2013, ενώ ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες παρέχει το άρθρο του R. Jeremić, «Poreklo stanovništva u Zemunu», *Glansnik Istorijasko društva u Novom Sadu* 10 (1937) 442-448.

περιοχές της μεθορίου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καταφύγιο, για να εδραιώσουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες. Το Σεμλίνο² (Zemun = zemljan, Ζεύγμινον ή Ζεύγη στη μεσαιωνική γραμματεία) ως γεωπολιτικό σταυροδρόμι ήταν ένα τέτοιο κέντρο με ειδικό καθεστώς αυτοκρατορικών προνομίων, που αξιοποιήθηκε αρχικά πειραματικά και στη συνέχεια με απόφασιστικότητα από τα μακεδονικά караβάνια, τα οποία μετέφεραν εμπορεύματα στην αψβουργική πρωτεύουσα και αλλού. Οι μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών στα βόρεια της Βαλκανικής συνδέονταν με την ταραγμένη και αμφίροπη περίοδο του δευτέρου μισού του 17ου αι. και ακολούθησαν τη μεγάλη έξοδο σερβικών πληθυσμών υπό τον πατριάρχη των Σέρβων Αρσένιο Crnojević το 1690.³ Έτσι, Έλληνες και Σέρβοι περνούν τους ποταμούς Σάβο και Δούναβη και εγκαθίστανται σε ελεύθερες περιοχές, όπου και οργανώνουν τον κοινό τους βίο,⁴ συμβάλλοντας στην άνθηση του εμπορίου. Η ήττα της Υψηλής Πύλης στον αυστροτουρκικό πόλεμο 1683-1699, που έληξε με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς, καθώς και η κυρούμενη εμπορική *Συμφωνία Ναυσιπλοΐας* δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του διαμε-

-
2. Οι μονογραφίες σχετικά με το Σεμλίνο στη σερβοκροατική βιβλιογραφία ενδεικτικά είναι οι ακόλουθες: T. Ilić, *Iz prošlosti Zemuna i Vojne Granice*, Βελιγράδι 1955· *Spomenica Zemunske biblioteke, 1825-1965*, Zemun 1966· M. Dabišić, *Zemun. Pregled prošlosti od postanka do 1918*, Zemun 1959· P. Marković, *Zemun od najstarijih vremena pa do danas*, Zemun 1896· St. Radovanović, *Iz kulturne istorije Zemuna*, Zemun 1970.
  3. St. Čakić, *Velika seoba Srba i patrijarh Arsenije III Crnojević*, εκδ. Kulturno-prosvetna zajednica Vojvodine, Novi Sad 1990· R. Grujić, *Velika seoba patrijarha Arsenija III Crnojevića iz Južne Srbije u Vojvodinu pre dvestapedeset godina*, εκδ. «Nemanja» zadužbinska štamparija Vardarske Banovine, Skoplje 1940.
  4. Ο αυστροτουρκικός πόλεμος κηρύχθηκε το 1683, ενώ το Βελιγράδι καταλήφθηκε το 1688 και παρέμεινε μόνο για δύο έτη υπό αυστριακή διοίκηση. Ο πόλεμος έπαυσε με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς το 1699, με δεινά αποτελέσματα και για τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Ωστόσο, οι εμπόλεμες συρράξεις συνεχίστηκαν και μετά το 1714, για να καταλήξουν στην ευνοϊκή για τον Συνασπισμό του Linz Συνθήκη του Požarevac το 1718, οπότε και ένα μεγάλο μέρος της Βοϊβοδίνιας περιήλθε στους Αψβούργους. Στη διαμορφούμενη αυτή μεθόριο στις όχθες του Δούναβη θα οργανωθεί και θα αναπτυχθεί η κοινότητα του Σεμλίνου. Για την προέλευση των Ελλήνων εμπόρων και την εγκατάστασή τους στις επαρχίες της Αυστροουγγαρίας την περίοδο αυτή βλ. I. Παπαδριανός, «Δυτικομακεδόνες απόδημοι στις βορειοδυτικές χώρες της Βαλκανικής (18ος-20ός αιώνας)», *Η Δυτική Μακεδονία. Ιστορία και ανάπτυξη. Πρακτικά 2ου Πανδυτικομακεδονικού Συνεδρίου*, [Ομοσπ. Δυτικομακεδονικών Σωματείων Θεσσαλονίκης], Θεσσαλονίκη 1992, σ. 103-118, όπως επίσης Tr. Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», στο Σπ. Ασδραχάς (επιμ.), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας)*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1979, σ. 310-313.

τακομιστικού εμπορίου εκ μέρους των Οθωμανών υπηκόων –κυρίως Σέρβων και Ελλήνων–, που κάλυπτε τις ανάγκες τόσο της Αψβουργικής Μοναρχίας όσο και της οθωμανικής Πύλης.⁵ Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος (1768-1774) και η καταστροφή της Μοσχόπολης (1769) ενίσχυσαν περαιτέρω το μεταναστευτικό ρεύμα των Ελλήνων από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές στις αυστροκρατούμενες του Srem και της Βοϊβοντίνα.⁶ Η ανεπιτυχής έκβαση του επαναστατικού αγώνα στη Μακεδονία καταρράκωσε τους Έλληνες ραγιάδες, οι οποίοι αποτέλεσαν ίσως το τελευταίο μεταναστευτικό κύμα προς τις αυστροκρατούμενες περιοχές. Σύντομα οι Έλληνες απόδημοι επεσήμαναν τη νευραλγική γεωγραφική θέση της μικρής πόλης του Σεμλίνου (Zemun), λόγω των προνομίων που της παραχωρούσαν οι αυτοκράτορες, και εγκαταστάθηκαν κατά οικογένειες για να ασχοληθούν αποκλειστικά με το εμπόριο.⁷ Ήδη στα τέλη του 18ου αι. οι περισσότερες οικογένειες των

5. Οι Έλληνες Οθωμανοί υπήκοοι προοδευτικά απέρριπταν την οθωμανική υπηκοότητα και λάμβαναν την αυστριακή. Συγχρόνως, επίσης, και οι Οθωμανοί, επιδιώκοντας να έχουν μεγάλες εισροές χρημάτων, προέβαλλαν ποικίλα εμπόδια στην πρωτοβουλία αυτή των Ελλήνων: D. Poronić, *Αρμάνοι Βλάχοι στα Βαλκάνια. Ο Cincarima*, [ΕΜΣ], Θεσσαλονίκη 2010, σ. 193-194. Το έργο αυτό του Σέρβου ιστορικού Dušan Poronić κίνησε το ενδιαφέρον της σερβικής κοινής γνώμης, ώστε κυκλοφόρησε σε επανειλημμένες εκδόσεις. Πρωτοδημοσιεύθηκε το 1927 στο Βελιγράδι υπό τον τίτλο *O Cincarima. Prilozi pitanju postanka naše čaršije*, ακολούθησε δεύτερη έκδοση επαυξημένη το 1937, ενώ το 1998 οι εκδόσεις Promitej πρόεβησαν σε φωτοτυπική ανατύπωση με συμπληρωματικό υλικό από τον Nenad Ljubinković με διαφοροποιημένο τίτλο: *O Cincarima: prilogi pitanju postanka našeg građanskog društva*. Λόγω εξαντλήσεως επανακυκλοφόρησε από τον ίδιο οίκο το 2008. Αξίζει να σημειωθεί ότι κυκλοφόρησε και στα κροατικά σε μετάφραση του Dragutin Hlad στη σειρά Biblioteka Societas το 2007. Ακολουθούμε στο άρθρο μας αυτό την αρίθμηση της σερβικής έκδοσης.
6. I. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες (18ος-20ος αι.)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 32-38. Σε άλλη του μελέτη ο Παπαδριανός προσθέτει στους λόγους της μετανάστευσης των κατοίκων της Μακεδονίας τη γενικότερη αποπνικτική κατάσταση που επικρατούσε στη Μακεδονία λίγο μετά το 1821· βλ. και Παπαδριανός, «Δυτικομακεδόνες απόδημοι στις βορειοδυτικές χώρες της Βαλκανικής (18ος-20ος αιώνας)», σ. 107.
7. Η οριστικοποίηση των συνόρων του Αψβουργικής Μοναρχίας και η γεωστρατηγική σημασία του Σεμλίνου ήδη είχαν αποτυπωθεί στο β' μισό του 18ου αι. επιπρόσθετα και με αυτοκρατορικές πρωτοβουλίες, γεγονός που επηρέασε τη σκέψη των μεταναστευτικών ομάδων για ανάληψη επαγγελματικής δράσης· βλ. Marković, *Zemun od najstarijih vremena*, σ. 70-71. Πληροφορίες για τη σπουδαιότητα του Σεμλίνου στο διαμετακομιστικό εμπόριο κατά την οθωμανική περίοδο αλλά και ευρύτερα για την ανάπτυξη των εμπορικών δικτύων βλ. στο Arno Mehlan, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία», στο Σπ. Ασδραχάς (επιμ.), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών*, ό.π., σ. 370-390.

Ελλήνων αποδήμων κατάγονταν από τη Δυτ. Μακεδονία, την Κλεισούρα, το Μπλάτσι, τη Σιάτιστα, το Μελένικο, την Κατράνιτσα (Πύργοι Εορδαίας), την Καστοριά και τα Γρεβενά.⁸

Διοικητική οργάνωση

Οι βλαχόφωνοι απόδημοι κάτοικοι του Σεμλίνου από τα τέλη του 19ου αι. και εφεξής θα πρέπει να ιδωθούν όχι απλώς ως εκπρόσωποι του μακεδονικού Ελληνισμού, αλλά –καταξιωμένοι στα νέα πολιτισμικά περιβάλλοντα– και ως ένα ανθρωπολογικό μοντέλο που κρατά τις παραδοσιακές του αξίες στην πρόκληση των σύγχρονων και μοντέρνων ευρωπαϊκών προτύπων. Αυτός είναι ο Έλληνας Βαλκάνιος του Σεμλίνου, που διανοιγόταν επαγγελματικά μέχρι την Τεργέστη, τη Βιέννη και την Κωνσταντινούπολη.⁹

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η διττή πορεία προς την κυρίαρχη στην ΝΑ Ευρώπη Οθωμανική Αυτοκρατορία και προς την υπερδύναμη της Αψβουργικής Μοναρχίας λειτούργησε ως έναν βαθμό τουλάχιστον εξισορροπητικά στον ανταγωνισμό των δύο γεωπολιτικών πόλων. Η χαρτογράφηση της δραστηριότητας της κομπανίας του Σεμλίνου φανερώνει πως οι πρωταγωνιστές αυτοί δεν διστάζουν να απλώσουν γέφυρες επικοινωνίας με την αστική βιεννέζικη κοινότητα.¹⁰ Συγχρόνως όμως δεν χάνουν την επαφή τους με το λαϊκό κατά κανόνα περιβάλλον της ευρύτερης τοπικής τους κοινωνίας, αν και πολλοί μετοικούν στην αψβουργική πρωτεύουσα. Γίνεται φανερό πως η άσημη καταγωγή τους, τα ελληνικά ήθη και έθιμα, δεν στέκονται δεσμευτικά όρια περιχαράκωσης των φιλόδοξων σχεδίων τους για μάθηση και εμπορική δρά-

8. Βλ. R. Jeremić, «Poreklo stanovništva u Zemunu», *Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu* 10 (1937) 443-448.

9. Εξαιρετική απεικόνιση του Έλληνα εμπόρου των Βαλκανίων καταγράφεται στο εμπειριστατωμένο άρθρο του Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», σ. 289-345.

10. Άλλωστε, σύμφωνα με την είδηση που παραθέτει ο Mehlan, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια», σ. 375 (και σημ. 63), 394, το Βελιγράδι –άρα και το Σεμλίνο– ήταν ο ενδιάμεσος σταθμός ανάμεσα στα αυστριακά εμπορικά κέντρα και στον εμπορικό διάδρομο Κωνσταντινούπολη-Θεσσαλονίκη.

ση.¹¹ Οι ιδεολογικοί και οικογενειακοί δεσμοί λειτουργούν ακέραια στην εκπαιδευτική και εθνική αφύπνιση των λοιπών μελών της κοινότητας.

Από τις δημογραφικές αναλύσεις γίνεται φανερό πως αφητηριακός σταθμός στην αθρόα έλευση Βλάχων Μακεδόνων στο Σεμλίνο αποτέλεσε η Συνθήκη του Požarevac (1718).¹² Παρακολουθώντας τη δημογραφική ανάπτυξη και εκτιμώντας τις γεωπολιτικές εξελίξεις γίνεται φανερό πως το Σεμλίνο στα τέλη του 18ου αι. καθίσταται μία αξιόλογη οικονομικά, στρατιωτικά και πολυεθνικά πόλη της συνοριακής ζώνης, δεδομένου ότι αποτελεί τον ενδιάμεσο σταθμό για τη μετάβαση στην ελεύθερη Ευρώπη. Η περίοδος της ακμής της πόλης εντοπίζεται στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αι., όταν πλησίασε τους 10.000 κατοίκους.¹³ Την πολυσχιδή δράση της ελληνικής παροικίας διαδέχθηκε η σταδιακή παρακμή της κοινότητας, ως φυσικό φαινόμενο της οικονομικής κρίσης που προκλήθηκε στην εμπορική τάξη, δεδομένης της πληθώρας των καινοτόμων τεχνικών που επινοήθηκαν για τη μεταφορά των εμπορευμάτων, κυρίως με τη χρήση στη ναυσιπλοΐα των ατμόπλοιων. Επίσης, στην αποδυνάμωση του σφρίγγους της παροικίας συνέβαλε η επιστροφή στη γενέτειρα –μετά την επιτυχή έκβαση της ελληνικής επανάστασης– πολλών οικογενειών, οι οποίες διατηρούσαν άσβεστη τη δύναμη του νόστου. Στις αιτίες παρακμής ορθώς ο Παπαδριανός σημειώνει την αφομοίωση του πληθυσμού από το εντόπιο σερβικό στοιχείο που σταδιακά κατέστη κυρίαρχο.¹⁴ Πρέπει να αναφερθεί επιπρόσθετα η μετοίκιση πολλών οικογε-

---

11. «Η ταυτότητα του βιενέζου αστού δεν εξουδετέρωσε την ταυτότητα του Έλληνα, του Βλάχου, του Ορθόδοξου, του εμπόρου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ούτε και η εκτεταμένη χρήση της γερμανικής υποκατέστησε πλήρως τις μητρικές γλώσσες» Βάσω Σειρηνίδου, «Βαλκάνιοι έμποροι στην αψβουργική μοναρχία (18ος – μέσα 19ου αιώνα). Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμηχανίες», στο Μαρία Στασινοπούλου – Μαρία-Χριστίνα Χατζηιωάννου (επιμ.), *Διασπορά, Δίκτυα, Διαφωτισμός*, [ΚΝΕ/ΕΙΕ, Τετράδια Εργασίας 28], Αθήνα 2005, σ. 80.

12. Το γεγονός της υπαγωγής του Σεμλίνου στην Αψβουργική Μοναρχία με τη συνθήκη αυτή ήταν επόμενο να δυναμώσει το μεταναστευτικό ρεύμα των βλαχόφωνων και άλλων Ελλήνων εμπόρων, οι οποίοι διέβλεπαν επιχειρηματική προοπτική στη διοικητική αυτή αναδιάταξη. Ο Παπαδριανός *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 52-59, επισημαίνει ως σημαντικό γεγονός την καταστροφή της Μοσχόπολης, της οποίας ο πληθυσμός λειτούργησε ως δεξαμενή άντλησης μεταναστευτικού ρεύματος προς το Σεμλίνο και τις γύρω πολιτείες.

13. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 69-73.

14. Ο Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 73-74, σημειώνει πως, ενώ το 1823 το ελληνικό στοιχείο απαριθμούσε 1.000 περίπου άτομα, το 1861 είχαν απομείνει συνολικά 50 ψυχές.

νειών του Σεμλίνου στη Βιέννη, με την οποία ήδη διατηρούσαν στενούς οικονομικούς, εμπορικούς, εκπαιδευτικούς ακόμη και συγγενικούς δεσμούς.¹⁵

Κοινωνική διάρθρωση

Εντοπίζουμε ομοιότητες που υπαγόρευαν την κοινωνική, θρησκευτική, εκπαιδευτική αλλά και επαγγελματική συσπείρωση των αλλοεθνών ομοθρήσκων και συνοίκων παροίκων του Σεμλίνου. Οι πολυεπίπεδες συσσωματώσεις των Βλάχων Μακεδόνων, Σέρβων και λοιπών Ελλήνων στόχευαν στην προβολή των κοινοτήτων τους έναντι της ισχυρής οικονομικά χώρας υποδοχής, καθώς και συνακόλουθα στην προσπάθεια οι συντεχνίες τους να καταλάβουν θέση ισχύος σε θέματα της εμπορικής τους δραστηριότητας.¹⁶ Συχνά, λοιπόν, έφταναν στην Αυλή της Βιέννης κοινά αιτήματα Σέρβων και Ελλήνων. Τούτο δήλωνε τη βαθιά πολιτισμική και θρησκευτική κοινή αναφορά των πληθυσμών αυτών, που σχεδόν πάντα χαρακτήριζε τις σχέσεις τους. Τη συνεργασία αυτή υποβοηθούσε η συνείδηση ότι αποτελούσαν μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τα οποία μάλιστα ετύγγαναν υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχαν κοινά συντεχνιακά συμφέροντα και δραστηριοποιούνταν στη διαμετακόμιση εμπορευμάτων από την Ανατολή στην Κεντρική Ευρώπη και αντίστροφα. Έτσι εξηγείται και η σύγκρουση με αντίστοιχους συναδέλφους τους που ήταν ρωμαιοκαθολικοί και οι οποίοι υπέβλεπαν τη πολυσχιδή και διαρκώς επεκτεινόμενη εμπορική δράση των Ελλήνων και Σέρβων εμπόρων.¹⁷ Είναι η εποχή που η επιχειρηματική δεινότητα των Ελ-

15. Η μετοίκηση αυτή συχνά συνδεόταν και με τον εκσυγχρονισμό των εμπορικών οικονομικών όρων που σχετίζονταν με την αλματώδη άνοδο των μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεων σε εύρωστα τραπεζικά σχήματα της πρωτεύουσας Βιέννης, των οποίων συχνά μάλιστα ηγούνταν Έλληνες πάροικοι. Θα αναφέρουμε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα, αυτά του Μάρκου Δάρβαρη, που εγκαινίασε μεγάλο τραπεζικό οίκο στη Βιέννη το 1790 με πιστώσεις μεγαλύτερες του ενός εκατομμυρίου φλορινιών, και του Γεωργίου Σίνα, μετέπειτα βαρόνου, που διέθετε χρηματοπιστωτικά προϊόντα ασύλληπτα για την εποχή εκείνη· πβ. Στοϊανοβιτς, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», σ. 323-324.

16. Πβ. γύρω από το θέμα αυτό τη μελέτη Δέσποινα-Ειρήνη Τσούρκα-Παπαστάθη, *Η ελληνική κομπανία του Σιμπίου Τρανσυλβανίας 1636-1848. Οργάνωση και Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη 1994.

17. Ασφαλώς και η Αψβουργική Μοναρχία επιθυμούσε να μεταφέρει το κέντρο βάρους της μεταφοράς των εμπορικών αποστολών από τα χέρια των Οθωμανών υπηκόων σε εμπό-

λήνων στις ναυτιλιακές υποθέσεις και στη διακίνηση του εμπορίου στην Κεντρ. Ευρώπη ανακδεικνύουν την ελληνική γλώσσα σε *lingua franga* του κοσμοπολιτισμού και του καλλιεργούμενου φιλελληνισμού.¹⁸ Σημειωτέον ότι τα σπουδαιότερα αρχιτεκτονικά κτήρια που σώζονται ακόμη και σήμερα στο Σεμλίνο ανήκαν στους Έλληνες Μάλιστα, ο αυτοκράτορας Ιωσήφ Β΄ φιλοξενήθηκε στην οικία της οικογένειας Βούλκου, ενώ το αρχοντικό της οικογενείας των Σπίρτα φιλοξενεί σήμερα το Μουσείο της πόλης.¹⁹

Η συμμετοχή των Ελλήνων υπηκόων στον πολιτικό βίο της πόλης ήταν δυσανάλογη της αριθμητικής τους μειοψηφίας. Αν και αποτελούσαν περίπου το 1/9 των μονίμων κατοίκων, εκλέγονταν σε σημαντικές θέσεις του πολιτειακού και διοικητικού ιστού της πόλης. Τρεις είναι οι δήμαρχοι που εξελέγησαν στο ανώτατο αξίωμα και είχαν ελληνική καταγωγή. Ο Ιωάννης Καλλιγράφου στις αρχές του 19ου αι., ο Κωνσταντίνος Πέτροβιτς, ζωέμπορος με εξαιρετική μόρφωση και με καταγωγή από τη Βλάστη, περί το 1872, ενώ ένας τρίτος, ο Παναγιώτης Μόρφης, του οποίου η οικογένεια έφθασε στο Σεμλίνο από την Κατράνιτσα (νυν Πύργοι Εορδαίας), βρέθηκαν στον δημαρχιακό θώκο της πόλης στο β΄ μισό του 19ου αιώνα.²⁰

Στο σημείο αυτό θεωρούμε μείζονος σημασίας την εξής παρατήρηση: Αν και γνωρίζουμε αρκετά στοιχεία για τη ζωή και δράση των μελών της υψηλής ιεραρχίας της ελληνικής παροικίας του Σεμλίνου, δεν διαθέτουμε παρόμοιο ιστοριογραφικό υλικό για τις χαμηλές κοινωνικές τάξεις, τους ανθρώπους «του περιθωρίου», που ναι μεν παραμένουν αθέατοι στην ανάδειξη της ιστορικότητας από τους σύγχρονους ερευνητές, ωστόσο, όμως ο ρόλος

ρους με υπηκοότητα της αυστριακής Αυλής. Για τον σκοπό αυτό θέσπισε διατάγματα (1774 και 1777), σύμφωνα με τα οποία οι έμποροι αυτοί είχαν την υποχρέωση να μεταφέρουν τις οικογένειές τους σε περιοχές της αυβουργικής επικράτειας και να καταθέσουν όρκο πίστης, ώστε να πολιτογραφηθούν υπήκοοι της Αυστροουγγαρίας· βλ. Σειρηνίδου, «Βαλκάνιοι έμποροι στην αυβουργική μοναρχία», σ. 57.

18. Την περίοδο του 17ου και 18ου αι. μία διάθεση εξελληνισμού γίνεται ορατή σε πολλές εθνικές ομάδες που συμβίωναν με ελληνικές παροικιακές κοινότητες, ώστε να αποκτήσουν υψηλό κοινωνικό γόητρο και να συμμετέχουν έτσι στις κοσμοπολίτικες ελίτ της Κεντρ. Ευρώπης. Βασικό κριτήριο εισόδου σε μία τέτοια κοινωνία ήταν η χρήση της ελληνικής γλώσσας.
19. Επικαιροποιημένες πληροφορίες για το κτήριο και τις ανακαινίσεις που έχει επιδεχθεί βλ. στο Β. Vasiljević, «Obnova Spirtine kuće zemunski Skadar u Bojani», εφημ. Βελιγραδίου *Politika*, φ. 23.1.2012.
20. Για τη δράση των διακεκριμένων στον πολιτικό στίβο Ελλήνων του Σεμλίνου βλ. VI. Nikolić, *Znameniti zemunski Srbi u XIX veku*, Μέρος Α΄, Zemun 1913, σ. 141-145.

τους υπήρξε καίριος και καταλυτικός στην κοινωνική διάρθρωση. Εκ του γεγονότος αυτού, ηθικά επιβάλλεται ο σύγχρονος ερευνητής να στρέψει το ιστορικό του ενδιαφέρον και σε πηγές που ενδεχομένως σηματοδοτούν τη δράση των απλοϊκών παροίκων.

Εμπόριο

Με την πάροδο των ετών οι διάσπαρτοι Δυτικομακεδόνες αναπτύσσουν τη βιοτεχνία και το εμπορικό τους ταλέντο, διακρινόμενοι στη μεταφορά των εμπορευμάτων τόσο στον χερσαίο όσο και στο παραποτάμιο δίκτυο της ΝΑ Ευρώπης. Είναι ενδεικτικό ότι στα τέλη του 18ου αι. την εμπορική ελίτ της πόλης αποτελούν οι Έλληνες έμποροι και όχι οι πολυπληθέστεροι σερβικοί πληθυσμοί. Οργάνωναν τις επιχειρήσεις τους σε οικογενειακή –συχνά συγγενική– βάση, είτε μεταφέροντας εμπορεύματα του πρωτογενούς τομέα στις βόρειες επαρχίες της αυτοκρατορίας για τις ανάγκες της βιομηχανικής παραγωγής, είτε ως μεταπράτες που προωθούσαν προϊόντα σε νοτιότερες επαρχίες της οθωμανικής επικράτειας.²¹ Η ανάπτυξη, ωστόσο, της εμπορικής τους δράσης σχεδόν πάντα ελάμβανε εθνικό προσανατολισμό και είχε αναφορά σε ιδρύματα και δράσεις που σχετίζονταν με τη γενέτειρά τους.²² Διέθεταν δε το δικό τους Σωματείο: «Αδελφότης των σπεδιτόρων του Ζέμονος».²³ Ένα δίκτυο πλωτών ποταμών, κυρίως του Δούναβη και του Σάβου, συνιστούσε το κατεξοχήν μέσον μεταφοράς που οργάνωσαν οι Έλληνες

21. Οι μεταφορές οργανώνονταν με τα γνωστά «καραβάνια», που ξεκινούσαν από τη Μακεδονία και έφταναν μέχρι την αψβουργική πρωτεύουσα. Άλλοτε δε χρησιμοποιούσαν μέσα ναυσιπλοΐας και βάρκες μέσω του Αξιού ποταμού και παραποτάμων του. Τα εμπορεύματα που διακινούνταν ήταν γεωργικά προϊόντα, κρασί από τη Νάουσα και τη Γουμένισσα, δημητριακά, μπαχαρικά, βαμβάκι, καπνός, μετάξι, γουναρικά από την Καστοριά, ακόμη και ζωομπορικά προϊόντα, κυρίως χοίροι, βόδια, κ.ά. Για τη σημασία και ανάπτυξη της εμπορίας των χοίρων βλ. D. Pavlović, «Finansije i privreda za vreme austrijske vladavine u Srbiji (1718-1719) po građi iz bečkih arhiva», *Glas Srpske kraljevske akademije*, τ. 64, Βελιγράδι 1901, σ. 36-45.

22. Γενικότερα, το πρότυπο του «εθνικού αστού» είναι χαρακτηριστικό του αποικιακού εμπορίου του έλληνα πάροικου· βλ. Ν. Ψυρούκης, *Το νεοελληνικό παροικιακό φαινόμενο*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 21975, σ. 81-84.

23. Ο Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», σ. 320, αναφέρει χαρακτηριστικά πως «η επιτυχία των Βαλκάνιων εμπόρων αποδίδεται κατά ένα μέρος στις κλειστές ενώσεις που είχαν μεταξύ τους».

σπεδιδόροι στη συνοριακή ζώνη στο Σεμλίνο. Τα πλοία που ξεφορτώνονταν στο Σεμλίνο, προερχόμενα από την Κεντρ. Ευρώπη, επαναφόρτωναν εμπορεύματα σε μισθωμένα караβάνια, για να προωθηθούν προς την Κωνσταντινούπολη, την Εγγύς Ανατολή και τις τουρκοκρατούμενες περιοχές: κυριολεκτικά, ένας διαμετακομιστικός εμπορικός οργανισμός. Διακεκριμένες οικογένειες εμπόρων ήταν αυτές του Ηλία και Νικόλα Κίκη, του Καραμάτα, του Παγγέλα, του Δούκα, του Γεωργίου, του Χατζηθωμά, του Λέκκου, του Κουμανούδη, του Ζάχου, και άλλων.

Εκπαίδευση

Αξιομνημόνευτη είναι η συνεργασία στα εκπαιδευτικά ζητήματα ανάμεσα στις τρεις ουσιαστικά εθνικές κοινότητες του Σεμλίνου: των ελληνοφώνων, των σλαβοφώνων και των γερμανοφώνων.²⁴ Πληροφορούμαστε από το υλικό του Ιστορικού Αρχείου της πόλης του Βελιγραδίου της περιόδου αυτής πως οι ελληνικής καταγωγής μαθητές ομιλούσαν άριστα τη σλαβική, συχνά δε και τη γερμανική. Μάλιστα, οι Έλληνες γονείς προσέβλεπαν στην εκμάθηση της γερμανικής ακόμη και με ιδιωτικούς δασκάλους, διότι είχαν στις βλέψεις τους τη σταδιοδρομία των τέκνων τους στο εμπόριο στα όρια του αψβουργικού κράτους. Οι διδάσκαλοι δε στη συντριπτική τους πλειονότητα ομιλούσαν συνέγραφαν και μετέφραζαν εγχειρίδια διδασκαλίας είτε στη σερβική είτε στη γερμανική. Βασισμένοι στο αρχαιακό υλικό, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι απειλήθηκε η μητρική γλώσσα ούτε ότι υποκαταστάθηκε από τις άλλες ομιλούμενες γλώσσες, ιδιαίτερα στις πρώτες γενιές μεταναστών. Το θέμα της καθομιλουμένης γλώσσας είναι ένα σύνθετο και πολυδιάστατο θέμα που σχετίζεται με το πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον.

Η περίπτωση όμως των Ελλήνων του Σεμλίνου συνιστά μια ιδιάζουσα περίπτωση, δεδομένου ότι το πλειοψηφικό κοινωνικό περιβάλλον είναι ομόδοξο. Δεν αίρεται, ωστόσο, το δίλημμα ποια γλώσσα επέλεξαν να ομιλούν,

---

24. Γόνιμο προβληματισμό αποτελούν οι αναλύσεις από την Όλγα Κατσαρδής-Hering, «Εκπαίδευση στη Διασπορά. Προς μια παιδεία ελληνική ή προς 'θεραπεία' της πολυγλωσσίας;», *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1995, σ. 171-175.

τη σλαβική ή την ελληνική. Είναι σαφές ότι στις δραστηριότητές τους που αφορούσαν τη θρησκευτική και εκπαιδευτική οργάνωση και δράση η ελληνική γλώσσα ήταν η κυρίαρχη.²⁵ Εν τούτοις, ο επαγγελματικός προσανατολισμός σχετιζόταν με την αυστριακή κρατική δομή, ώστε στην περίπτωση αυτή ομιλούσαν τη γερμανική, ενώ παράλληλα οι συναλλαγές και το ευρύ κοινωνικό και θρησκευτικό περιβάλλον επέτασσε τη σερβική. Η πρώτη μάχιστα γενιά των μεταναστών διατηρούσε άσβεστη τη γένση της σκλαβωμένης πατρίδας, θεωρώντας πολιτιστικό αφελληνισμό την έλλειψη σχολείων και ιδρυμάτων, ο δε εγγραμματισμός τους έγινε πρώτιστο μέλημα των οργάνων της κοινότητας. Για τον σκοπό αυτό επισταμένα ενσκήπτουν στη σύνταξη και έκδοση εγχειριδίων γραμματικής ή λεξικών ή εύληπτων αναγνωστικών για τη νεολαία της παροικίας.²⁶ Η οικειότητα προς την ελληνική γλώσσα που επιδεικνύουν οι σπουδαστές της είναι ανάλογη της κοινωνικής τους προόδου αλλά και προκοπής. Να σημειωθεί ότι οι βλαχόφωνοι πληθυσμοί από τη Μακεδονία όχι μόνον δεν εγκατέλειψαν τη βλαχική διάλεκτο, αλλά συχνά τη θεωρούσαν κληροδότημα της φυλής.²⁷ Σε ό,τι αφορά το εκκλησιαστικό τυπικό, η ελληνική κατέστη κυρίαρχη και επιβεβλημένη. Άλλωστε, σημειώθηκαν δυναμικές κινητοποιήσεις για τη λειτουργία ελληνικής εκκλησίας και ελληνικού σχολείου, στις οποίες συστρατεύθηκε σύμπασα η ελληνική παροικία. «Η κατανόηση των ορθοδόξων δογμάτων και της ορθό-

-
25. Σημειωτέον πως η χρήση της ελληνικής γλώσσας ευρύτερα στα Βαλκάνια συνιστούσε κοινωνική αναγνώριση και επαγγελματική καταξίωση, εκτός του ότι λειτουργούσε και ως εργαλείο με ευρύτερες εφαρμογές σε διαφορετικά εθνικές αγορές στις εμπορικές συναλλαγές. Συχνά δε τα νομικά έγγραφα (διαθήκες, αγοραπωλησίες) συντάσσονταν στην ελληνική γλώσσα: βλ. Ρορονιό, *O cincarima*, σ. 223· επίσης Θ. Νάτσινας, *Μακεδόνες πραγματευτάδες εις τας χώρας Αυστρίας και Ουγγαρίας*, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 9. Ο ιστορικός Radoslav Grujić παραθέτει και μία ακόμη πληροφορία για τη χρήση της ελληνικής γλώσσας, λέγοντας πως αυτή αποτελούσε το ανάχωμα στη λατινική προπαγάνδα: R. Grujić *Srpske škole (od 1718-1739g.)*. Prilog kulturnoj istoriji srpskoga naroda, Βελιγράδι 1908 και Novi Sad 2013, σ. 46.
26. Έτσι εξηγείται η σπουδή πολλών πατριαρχικών οικογενειών να προσλαμβάνουν *εγκυμναστές* της ελληνικής για τους νέους μαθητές, ώστε αυτοί να εντρυφήσουν όχι μόνο στη «γραικική» αλλά και στην αρχαιοελληνική γραμματεία. Χρηστικά εγχειρίδια αποτέλεσαν τα συγγράμματα Δ. Δάρβαρης, *Γραμματική απλοελληνική*, Βιέννη 1806 και Γ. Κυρίδης – Ε. Αβραμοβίκι, *Χειραγωγή εις την ταχείαν και εύκολον μάθησιν της Γραικικής και Σερβικής γλώσσης*, εκ της Τυπογραφίας της Κυβερνήσεως, Βελιγράδι 1845.
27. Για τη δραστηριότητα των βλαχικών πληθυσμών, όπως και για τη βλαχική γλώσσα, πβ. Β. Γούναρης – Αστ. Κουκούδης, «Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη: Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», *Ιστορ* 10 (1997) 91-137.

δοξης πίστης γίνεται όταν οι Έλληνες ξέρουν να γράφουν και να μιλούν ελληνικά», γράφει ο Δημήτριος Δάρβαρης.²⁸

Εν κατακλείδι, η διάσωση της ελληνικής γλώσσας στους πάροικους του Σεμλίνου ισοδυναμούσε με τη διατήρηση του Γένους. Ενώ, λοιπόν, ως τα τέλη του 18ου αι. οι ελληνόπαιδες φοιτούσαν στο ορθόδοξο σχολείο μαζί με Σέρβους και λοιπούς ορθοδόξους, η έντονη δυναμικότητά τους στα κοινωνικά πράγματα της πόλης καθώς και η οικονομική τους επιφάνεια έφερε αίτημά τους στο Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης, με σκοπό την ίδρυση αμιγώς ελληνικού σχολείου με την ελληνοπρεπή ονομασία «Ελληνομουσείον».²⁹ Η πράξη αυτή κρίνεται ως εκπαιδευτική επένδυση των γονέων προς τα τέκνα τους, ώστε αυτά να οπλιστούν με ικανά εφόδια, όταν αργότερα θα καλούνταν να ασκήσουν εμπορική δραστηριότητα. Καταγράφονται περιπτώσεις κατά τις οποίες μέλη ευυπόληπτων σερβικών οικογενειών επιθυμούσαν να φοιτήσουν στο ελληνικό σχολείο.³⁰ Η κοινωνική και εκπαιδευτική αυτή περίοδος αρμονικής συμβίωσης διήρκησε μέχρι την υποβολή του αιτήματος για την ανέγερση ναού του Αγίου Γεωργίου εκ μέρους της ελληνικής κοινότητας.³¹ Το μεταφραστικό έργο των Ελλήνων διδασκάλων περιλάμβανε μεταφράσεις από τα ελληνικά στα σλαβικά και γερμανικά, αλλά και το αντίστροφο. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη βαθιά γνώση των γλωσσών που διέθετε το διδακτικό προσωπικό αλλά και την αρμονική συμβίωση των τριών κοινοτήτων.

---

28. Δάρβαρης, *Γραμματική απλοελληνική*, σ. IV-V.

29. Σχετικά με την πορεία του αιτήματος και τη στάση της αυστριακής διοίκησης βλ. Ι. Παπαδριανός – Β. Κολακονιό, « Συμβολή στην ιστορία της Ελληνικής Κοινότητας του Σεμλίνου», *Μακεδονικά* 11 (1971) 29-36. Επίσης, βλ. Θ. Νάτσινας, *Μακεδόνες πραγματεπτάδες*, σ. 30-32. Διετέλεσαν δάσκαλοι οι Δ. Δάρβαρης, Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς, Γ. Ζαχαριάδης, Ι. Τουρούντζιας.

30. Τέτοια ήταν η φήμη του ελληνικού σχολείου, ώστε φοιτούσαν σε αυτό παιδιά εύπορων σερβικών οικογενειών. Ο Ρορονιό, *Ο Cincarima*, σ. 266, αναφέρει ότι και ο πολιτικός Ηλίας Γκαράσανιν φοίτησε στο σχολείο αυτό. Επίσης ο μητροπ. Βελιγραδίου Μουσής Ρετρονιό φοίτησε στο ελληνικό μουσείο, γεγονός που μαρτυρείται από το πλήθος των ελληνικών βιβλίων που κοσμούσαν τη βιβλιοθήκη του· βλ. R. Grujić, *Srpske škole (od 1718-1739g.) Prilog kulturnoj istoriji srpskoga naroda*, Βελιγράδι 1908, Novi Sad 2013, σ. 46.

31. Σωφρ. Ευστρατιάδης, *Ο εν Βιέννη ναός του Αγίου Γεωργίου και η κοινότης των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων*, Αλεξάνδρεια [Αιγύπτου] 1912, σ. 8· Σειρηνίδου, «Βαλκάνιοι έμποροι στην αμβουργική μοναρχία», σ. 65-66.

Το πρότυπο του αυτόνομου και επιτυχημένου εμπόρου εξιδανίκευε τη καθημερινότητα των κατοίκων του Σεμλίνου και συνδεόταν άρρηκτα με την παιδεία του. Παράλληλα, στον πνευματικό βίο συναντούμε λογίους με υψηλή χρηστοίθεια που αναζητούσαν τρόπους να αναβαθμίσουν βαθμηδόν περισσότερο την πνευματική στάθμη της μαθητιώσας νεολαίας της παροικίας. Οι παιδαγωγοί της εποχής αυτής καλλιεργούσαν αρετές που αποτελούσαν παραδοσιακές αξίες του Ελληνισμού· η εργατικότητα, η φιλανθρωπία, η αγάπη για τα εκκλησιαστικά ιδρύματα και τους ναούς, η νοικοκυρεμένη-οργανωμένη επιχειρηματικότητα εγκωμιάζονται στα συγγράμματά τους. Ο Γεώργιος Ζαχαριάδης, ο Γεώργιος Αυξεντιάδης ο Δημήτριος Δάρβαρης, ο Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς, είναι μερικοί μόνο από τους διαπρεπείς διδασκάλους του σχολείου αυτού. Τέτοια ήταν η φήμη του σχολείου στις αρχές του 19ου αι., ώστε έφτασε να απαριθμεί 123 μαθητές, σημαντικός αριθμός για τα δεδομένα της εποχής εκείνης.³²

Ιστορικές μαρτυρίες καταδεικνύουν ότι πολλαπλές πολιτισμικές μεταφορές προβληματίζουν σε επίπεδο συλλογικό τα μέλη των κοινοτήτων ανάμεσα στο αντιθετικό σχήμα του παραδοσιακού μετανάστη (που ταυτιζόταν κυρίως με την ελληνική εθνική συνείδηση) και του εξευρωπαϊσμένου πολίτη που συνιστούσε το «πρωτοποριακό» ενίοτε δε και την επιβεβλημένη κοινωνική επιλογή. Αν και θα θέλαμε να αποφύγουμε τα γενικευτικά σχήματα και

---

32. Ποπονιέ, *O Cincarina*, σ. 263-287, και Vladan Đorđević *Grčka i Srpska prosveta*, [Srpska kraljevska akademija], Βελιγράδι 1896, σ. 221 κ.ε., όπου και λεπτομέρειες για τη σύσταση και λειτουργία του σχολείου. Ειδικά για τον Ευφρόνιο Πόποβιτς βλ. Ι. Παπαδριανός, «Ένας μεγάλος Μακεδόνας απόδημος: Ευφρόνιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς», *Πνευματικοί άνδρες της Μακεδονίας κατά την τουρκοκρατίαν*, [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών], Θεσσαλονίκη 1972, σ. 111-122· για τη ζωή και το έργο του Δάρβαρη πβ. Βάσω Σειρηνίδου, «Πολιτισμικές μεταφορές και ελληνικές παροικίες. Νέες αναγνώσεις μιας παλιάς ιστορίας με αφορμή το παράδειγμα του Δημητρίου Δάρβαρη», *Μνήμων* 31 (2010) 9-29· η ίδια, *Το εργαστήριο του λογίου. Αναγνώσεις, λόγια παραγωγή και επικοινωνία στην εποχή του Διαφωτισμού μέσα από την ιστορία της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Ν. Δάρβαρη (1757-1823)*, [ΠΕ/ΕΙΕ], Αθήνα 2013· Α. Γιομπλάκης, «Δημήτριος Νικ. Δάρβαρης (1757-1823). Ο εκ Κλεισούρας της Μακεδονίας διδάσκαλος του Γένους», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 54 (1971) 313-323 και 403-409. Ο Đorđević, *Grčka i Srpska*, σ. 224, διασώζει την πληροφορία ότι ο τσάρος της Ρωσίας Αλέξανδρος Α΄, επισκεπτόμενος τη Βιέννη το 1818, επέλεξε να επισκεφθεί –κατά μόνος– τον εκεί ελληνικό εφημεριακό ναό, όπου μάλιστα τον υποδέχθηκε ο Δάρβαρης, μιλώντας του σλαβικά και δωρίζοντάς του βιβλία. Για τον Δάρβαρη και τον Ζαχαριάδη επίσης βλ. Ι. Pappadrianos, «Učeni Grci Dimitrije Darvar i Georgije Zahariadis. Njihov doprinos u slave-noserskoj knjizevnosti», *Cyrrillomethodianum* 19 (Θεσσαλονίκη 2014) 101-108.

τις αναγωγές που μας παραπέμπουν στο απώτερο παρελθόν της φυλετικής ιδιαιτερότητας, δεν μπορούμε να μη σχολιάσουμε τον εγκεντρισμό της παροικιακής εκπαίδευσης και των λειτουργιών της στα αρχαιοελληνικά ιδανικά και στον ελληνορθόδοξο κατηχητικό χαρακτήρα της ως συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού.³³

Εκκλησιαστική οργάνωση

Από τα πρώτα ενδιαφέροντα της ελληνικής μακεδονικής διασποράς στο Σεμλίνο ήταν η θρησκευτική άσκηση των χριστιανικών τους καθηκόντων. Γαλουχημένοι στη βαθιά χριστιανική ορθόδοξη πίστη και λατρεία, αναζητούσαν τις προϋποθέσεις ανέγερσης ιερού ναού, όχι μόνον για να ασκήσουν τα χριστιανικά τους καθήκοντα αλλά και για να αναζητήσουν ερείσματα για την κοινωνική τους συσπείρωση. Η υπαγωγή τους στην εκκλησιαστική διοίκηση στη μητρόπολη Καρλοβικίων (Κάρλοβιτς) δεν ήταν πάντοτε χωρίς προβλήματα.³⁴ Η πρώτη απόπειρα ανέγερσης ναού για το ορθόδοξο ποίμνιο πιθανότατα ήταν αυτή του Αγίου Νικολάου, ναός που σώζεται μέχρι σήμερα και εγκαινιάσθηκε στα μέσα του 18ου αι. (1752). Η ίδρυση ενορίας, και μάλιστα με εφημέριο Έλληνα που ιερουργούσε στην ελληνική, ενίσχυε τη συνοχή της κοινότητας.³⁵ Τότε μάλιστα ανηγέρθη και δεύτερος ναός προς τιμήν της Γεννήσεως της Θεοτόκου. Βέβαια, η ενορία αυτή ποιμαντικά συμπεριελάμβανε όλους τους ορθοδόξους της πόλης, διατηρώντας έναν οικουμενικό χαρακτήρα. Έτσι, οι ακολουθίες τελούνταν άλλοτε στην ελληνική και άλλοτε στη σερβική γλώσσα. Δεδομένης της ομοδοξίας με τον σερβικό πληθυσμό, οι Έλληνες πάροικοι αισθάνονταν τον θρησκευτικό τους περίγυρο άλλοτε ταυτόσημο και άλλοτε συγγενή, χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν

33. Αυτό μαρτυρούν οι ομιλίες των σπουδαστών του Ελληνομουσείου. Υπάρχουν μαθήματα στο ωρολόγιο πρόγραμμα, όπως της κατηχητικής ή μεταφράσεις από την αρχαία ελληνική στη σλαβική ή στη γερμανική.

34. Για την οργάνωση της μητρόπολης Καρλοβικίων βλ. Ι. Ταρνανίδης, *Τα προβλήματα της Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τον ΙΗ' αιώνα και ο Jovan Rajić (1726-1801)*, Θεσσαλονίκη 1972.

35. Ο Ρορονιέ, *O Cincarima*, σ. 127, αναφέρει ότι τόσο ήταν το ενδιαφέρον των ενοριτών για την εύρυθμη λειτουργία του εκκλησιαστικού τυπικού και τέτοια η λαμπρότητά του, που ήταν ανώτερο και από αυτό της μητρόπολης του Karlovac. Βλ. επίσης Marković, *Zemun od najstarijih vremena*, σ. 106-107.

και περίοδοι που σκίαζαν τις μεταξύ τους αγαστές σχέσεις με το κυρίαρχο σερβικό στοιχείο. Ένας τρίτος ενοριακός ναός ανηγέρθη για να καλύψει τις ανάγκες του ποιμνίου που αυξανόταν, και αυτός ήταν ο ναός της Αγίας Τριάδος, που εγκαινιάσθηκε το 1842.³⁶ Η αριθμητική μείωση των Ελλήνων παροίκων οδήγησε σταδιακά στην αποδυνάμωση της θρησκευτικής τους παρουσίας έως την οριστική εξάλειψη λίγο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.³⁷

Το Σεμλίνο του 18ου και 19ου αι. σκιαγραφεί μία νησίδα βλαχόφωνων κυρίως μεταναστών της Δυτικής Μακεδονίας, που κατάφεραν με αλλεπάλληλες συσσωματώσεις, κοινωνικές, οικονομικές, εκπαιδευτικές, θρησκευτικές, να πρωτοστατήσουν στις κοινωνίες υποδοχής και να διακριθούν στις κοινωνίες της γενέτειράς τους ως σπουδαίοι ευεργέτες. Παράλληλα, αποτελούσαν τον άοκνο φορέα ενός άυλου πολιτισμού, που μετέφερε αμφίδρομα ιδέες, ήθη και γνώση στις χώρες που δραστηριοποιήθηκαν και σταδιοδρόμησαν.

---

36. Σύμφωνα με μαρτυρίες των παλαιότερων Σέρβων ιερέων, υπήρχε και το παρεκκλήσιο του Αγ. Δημητρίου σε ύψωμα του Ζέμουν, το επονομαζόμενο *Gardoš*, το οποίο λειτουργούσε και ως ναός της οικογένειας Χαρίση (Hariševa Kapela)· πβ. Katalog nepokretnih kulturnih dobara na području grada Beograda, *Službeni List Grada Beograda*, τ. 26, Βελιγράδι 1992.

37. Είναι πραγματικά ελπιδοφόρο σήμερα το γεγονός της παρουσίας επί σειρά ετών Έλληνα ιερωμένου στις γιουγκοσλαβικές χώρες με έδρα το Βελιγράδι, του π. Παναγιώτου Καρατάσιου εκ Θεσσαλονίκης, ως «αποκρισάριου» της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Ο π. Καρατάσιος αποτελεί στις παρυφές του 21ου αι. γέφυρα επικοινωνίας και σύγχρονο συνεχιστή της παλαιάς παράδοσης ανάμεσα στους σλαβικούς λαούς και στους Έλληνες σημερινούς παροίκους των χωρών που διαποιμάει.